

AVRUPA BİRLİĞİ- RUSYA KARŞILIKLI BAĞIMLILIĞINDA KUZEY BOYUTU ÇEVRE ORTAKLIĞI'NIN ROLÜ

Uğur Burç Yıldız*

Özet

Küreselleşmenin uluslararası politikaya yapmış olduğu en önemli etkilerden biri devletler arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal, teknolojik, çevresel ve diğer alanlardaki işbirliğini geliştirerek karşılıklı bağımlılığı artırması olmuştur. Aralarında karşılıklı bağımlılık olan devletlerin birbirlerine olan güven marjının artması nedeniyle, ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde askeri güce başvurmaları günümüzde çok düşük bir olasılıktır. Ayrıca, karşılıklı bağımlılık, işbirliğinin önünde engel teşkil eden terörizm, yasa dışı göç, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi yumuşak güvenlik sorunlarıyla mücadelede taraflara ortak politikalar geliştirme fırsatı sunmaktadır. Bu getirileri göz önünde bulunduran AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki dış politika önceliklerinden biri Rusya ile ilişkileri geliştirerek karşılıklı bağımlılığı artırmak olmuştur. Bu çerçevede, Kuzey Boyutu politikası, Finlandiya'nın başlattığı girişimlerin neticesinde Avrupa Birliği tarafından Rusya ile karşılıklı bağımlılığı artırmak amacıyla yaratılmıştır. Bu çalışmada, Kuzey Boyutu'nun tematik ortaklıklarından biri olan Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı'nın Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığın gelişimindeki rolü analiz edilmektedir. Çalışmada ortaya konulan temel iddia; Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı kapsamında geliştirilen çevrenin korunması ve nükleer güvenliğe yönelik başarılı projelerin taraflar arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın artışına önemli katkı sağladığıdır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya, Finlandiya, Karşılıklı Bağımlılık, Kuzey Boyutu, Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı.

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

***The Role of the Northern Dimension Environmental Partnership in
Interdependence Between the European Union and Russia***

Abstract

One of the significant impacts of globalization is the increasing interdependence between countries through political, economic, cultural, technological, environmental and other areas of cooperation. This interdependence deepens trust between countries, making it less likely for such countries to resort to military force in response to potential problems between them. In addition, interdependence provides opportunities for countries to develop common policies against soft security threats such as terrorism, illegal immigration, and trafficking in arms, people and drugs. With these benefits in mind, the European Union has aimed to develop interdependence with Russia in the post-Cold War era as one of its foreign policy priorities. This led, as a result of Finland's initiatives, to the European Union creating the Northern Dimension. This study aims to analyze the role of the Northern Dimension Environmental Partnership, one of the thematic partnerships of the Northern Dimension, in the development of interdependence between the European Union and Russia. The study argues that various projects, successfully developed in environmental protection and nuclear safety under the framework of the Northern Dimension Environmental Partnership, have significantly contributed to increasing economic interdependence between the two partners.

Key Words: *European Union, Russia, Finland, Interdependence, Northern Dimension, Northern Dimension Environmental Partnership.*

Giriş

Soğuk Savaş boyunca Avrupa kıtasına yönelik en büyük tehdit dev nükleer ve konvansiyonel askeri gücü nedeniyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Avrupa Birliği'nin (AB) dış politikadaki önceliklerinden biri de SSCB'nin varisi olan Rusya ile ilişkilerini geliştirmek ve böylece taraflar arasında birçok işbirliği alanında karşılıklı bağımlılığı sağlamaktır çünkü karşılıklı bağımlılığın önemli güvenlik getirileri bulunmaktadır. Bu getirilerden birincisi, aralarında siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik vb. alanlarda işbirliğini geliştirerek karşılıklı bağımlılığı artıran devletlerin ortaya çıkabilecek sorunların çözümünü sağlamak için birbirlerine karşı askeri güce başvurmasının günümüz dünyasında çok düşük bir ihtimal haline gelmesidir. İkincisi, taraflar arasında terörizm, illegal göç, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi yumuşak güvenlik sorunlarıyla ortak mücadele fırsatı sunmasıdır. Bu güvenlik getirilerini göz önünde bulunduran AB, 1999 yılında Rusya ile karşılıklı bağımlılığı artırmak hedefi taşıyan Kuzey Boyutu

(KB) politikasını başlatmıştır. AB, KB çerçevesinde karşılıklı bağımlılığı ekonomi, güvenlik, eğitim, kültür, çevre, sağlık gibi alanlarda işbirliğini sağlayarak artırmak istemektedir. Bu işbirliği alanlarında, AB, ortaklaşa geliştirilecek projeler ile hedefe ulaşmak için tematik ortaklıklar kurmuştur. Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı (KBÇO) bu tematik ortaklıklardan biridir. Ayrıca, KBÇO, 2003 yılında AB ve Rusya arasında yaratılan “dört ortak alan”¹ konseptinin “ortak ekonomik alan”ında yer almaktadır. Taraflar, KBÇO bünyesinde çevrenin korunması ve nükleer güvenlik alanlarında ortak projeler geliştirmektedirler. Bu çalışmada, KBÇO’nun AB ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığın gelişimindeki rolü analiz edilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle Keohane ve Nye tarafından geliştirilen karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisi açıklanacaktır. Ardından, karşılıklı bağımlılığın güvenliğe etkisinden yola çıkılarak AB’nin KB’yi oluşturma nedeni üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, AB ve Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığın bir değerlendirmesi yapılacak ve AB’nin Rusya ile bağımlılık kurma çabalarında KBÇO’nun yeri belirtilecektir. Üçüncü bölümde, KB’nin oluşumu, içeriği ve gelişim süreci anlatılacaktır. Dördüncü bölümde, KBÇO’nun çevre ve nükleer pencerelerinin amaçları belirtilecek ve her iki pencere kapsamında geliştirilen projeler analiz edilecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Teorik Çerçeve

Soğuk Savaş boyunca uluslararası ilişkileri açıklamada realizm egemen teori olmuştur.² Realizme göre devletler uluslararası ilişkilerdeki en önemli aktörlerdir ve devletlerin davranışlarını şekillendiren güdü çıkar elde etmektir. Güç ise çıkar elde etmenin ana unsurudur. Ayrıca, realizme göre uluslararası ilişkilerin anarşik ortamında devletlerin amacı ulusal çıkarlarını askeri yöntemler ile korumaktır.³ Bu görüşleri dikkate aldığımızda, güç artırma ve devletin varlığını sürdürmesi, esas itibariyle süper güçler Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş’ta uluslararası gündemdeki ana endişe unsurları olmuştur. Soğuk Savaş boyunca süper güçler arasındaki ana mücadele ise nükleer güç bağlamında askeri üstünlüğü elde etmeye dayanmıştır. Sonuç olarak, güç elde etme ve

¹ İkinci bölümde açıklanacağı üzere bu alanlar şunlardır: “Ortak Ekonomik Alan”, “Ortak Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı”, “Ortak Dış Güvenlik Alanı” ve “Ortak Araştırma, Eğitim ve Kültür Alanı”.

² Robert Jackson ve Georg Sorensen, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 101.

³ Hans Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, Knopf, 1985.

varlığı sürdürme unsurlarının temel endişe kaynağı olduğu Soğuk Savaş döneminde uluslararası gündemi güvenlik konuları belirlemiştir.

Soğuk Savaş geriliminin 1980’li yılların sonunda ortadan kalkması ile uluslararası gündem değişim göstermiştir. Özellikle, küreselleşme aktörleri, konuları ve uluslararası ortamı etkilemeye başlamıştır. Bu çerçevede, küreselleşme ticareti, teknolojik gelişimi, çok taraflılığın yayılımını, dünya ekonomisinden devletlerin aldığı payı ve uluslararası aktörlerin rolünü artırmıştır. Küreselleşmenin yaratmış olduğu bu etkiler neticesinde liberalizm önemini artırmış ve Soğuk Savaş dönemindeki realist yaklaşımlara meydan okumaya başlamıştır. Bu değişimi açıklamaya çalışan liberal teorilerden biri Keohane ve Nye tarafından geliştirilen “karmaşık karşılıklı bağımlılık”tır (*Complex Interdependence*). Keohane ve Nye’e göre karmaşık karşılıklı bağımlılığın üç niteliği bulunmaktadır.⁴ Bu niteliklerden ilki iletişim kanallarının çokluğudur. Buna göre, toplumları birbirine bağlayan devletlerin organlarının ve devlet adamlarının bulunduğu resmi iletişim kanallarının yanında artık uluslararası örgütlenmeler (çok uluslu bankalar ve şirketler gibi) veya hükümet dışı elitler (uluslararası sivil toplum kuruluşları gibi) arasında da doğrudan veya bazı iletişim araçları vasıtasıyla kurulan gayri resmi iletişim kanalları mevcuttur. Bunun neticesinde devlet tek ve temel aktör olma konumunu kaybetmiştir.⁵ Dış politikadaki konular arasında önceliğin bulunmaması, karmaşık karşılıklı bağımlılığın ikinci niteliğidir. Realistlerin yaptığı gibi askeri güvenlik konularının devletlerin dış politikasında artık en temel gündem konusunu oluşturması mümkün değildir. Günümüz diplomatik ilişkilerinde askeri güvenlik, toprak mücadelesi ve ideolojik konularla enerji, çevre, teknoloji, açık denizlerin ve uzayın kullanımı gibi alanlardaki sorunlar aynı önemde ele alınmaktadır.⁶

Keohane ve Nye’in ortaya koyduğu üçüncü nitelik askeri gücün öneminin azalmasıdır. Küreselleşme çağında askeri güç özellikle ekonomik ve sosyal içerikli olmak üzere sorunların çözümünde çok daha az etkili bir yöntem haline gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde gücün belirleyicisi nükleer kapasite olmuştur. Soğuk Savaş’ın ayırt edici unsurlarından biri de nükleer gücün diplomaside bir araç ve caydırıcılık faktörü olarak kullanılması, dolayısıyla uluslararası gündeme “yüksek politika”nın (*high politics*) egemen olmasıdır. Ancak, küreselleşme döneminde yeni konular ortaya çıkmış ve “yüksek politika” ile “alçak politika” (*low politics*) arasındaki

⁴ Robert Keohane ve Joseph S. Nye, **Power and Interdependence**, New York, Longman, 3. Baskı, 2001.

⁵ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa, MKM Yayıncılık, 6. Baskı, 2010, s. 409-410.

⁶ **Ibid.**, s. 410- 411.

ayırım bulanıklaşmıştır. Bundan dolayı, uluslararası güvenlik ortamı “sert güç” ve “yumuşak güç” politikalarının birleşimini gerektirmektedir.⁷ Ayrıca, günümüzün küresel dünyasında aralarında karşılıklı bağımlılık bulunan ülkeler arasında güven marjının yükselmesi dolayısıyla askeri güce başvurma olasılığı oldukça zayıflamıştır. Örneğin, geçmişin büyük düşmanları İngiltere ve Almanya veya Fransa ve Almanya arasındaki karşılıklı bağımlılık öyle yüksek seviyededir ki, ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde askeri güce başvurma olasılıkları neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Askeri güce başvurma olasılığı daha çok aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunmayan ülkeler arasında söz konusu olabilmektedir.⁸ Bunun en göze çarpan örneği Güney Kore ve Kuzey Kore arasında süregelen savaş olasılığıdır. Karşılıklı bağımlılığın güvenlik ile ilgili bir diğer sonucu ise işbirliğinin önünde engel teşkil eden terörizm, yasa dışı göç, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi yumuşak güvenlik sorunlarıyla mücadelede taraflara ortak politikalar geliştirme fırsatı sunmasıdır.

AB, Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın kıtaya yöneltebileceği askeri tehditleri engellemek ve yumuşak güvenlik sorunlarında Rusya ile işbirliği yapabilmek amacıyla bu ülke ile karşılıklı bağımlılığını artırmayı amaçlamıştır. KB de, halen bir Rus işgali paranoyasına sahip Finlandiya'nın girişimleri neticesinde, bu amaçlar doğrultusunda ortaya çıkmış bir AB bölgesel politikasıdır. AB, Norveç ve İzlanda'nın da tam katılımını gerçekleştirdiği KB ile 2003 yılında yaratılan dört ortak alan konseptine uygun olarak Rusya ile birçok alanda karşılıklı bağımlılığı sağlamayı hedeflemektedir. Bu alanlar: ekonomik işbirliği; özgürlük, güvenlik ve adalet; dış güvenlik; araştırma, eğitim ve kültür; çevre, nükleer güvenlik ve doğal kaynaklar; sosyal refah ve sağlıktır. Bu alanlarda geliştirilecek ortak projelerin yürütülmesi için KB bünyesinde KBÇÖ, Kuzey Boyutu Kamu Sağlığı ve Sosyal Refah Ortaklığı (*Northern Dimension Partnership in Public Health and Social Well-being*), Kuzey Boyutu Ulaştırma ve Lojistik Ortaklığı (*Northern Dimension Partnership on Transport and Logistics*) ve Kuzey Boyutu Kültür Ortaklığı (*Northern Dimension Partnership on Culture*) olmak üzere dört tematik ortaklık kurulmuştur. Bunlardan, ortak ekonomik alanda yer alan KBÇÖ bünyesinde çevrenin korunması ve nükleer güvenliğin sağlanmasına yönelik başarılı projeler geliştirilerek AB ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığın artırılmasına önemli katkıda bulunulmuştur.

⁷ Keohane and Nye, *op.cit.*, s. 23-25.

⁸ Arı, *op.cit.*, s. 412.

AB- Rusya Karşılıklı Bağımlılığı

AB ile SSCB arasında Soğuk Savaş döneminde resmi bir ilişki mevcut olmamıştır. Bunun nedeni, AB'nin Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'ni (COMECON) bir uluslararası örgüt olarak tanımaması ve SSCB'nin AB'yi de Batı bloğunun bir parçası olarak görmüş olmasıdır. Soğuk Savaş döneminde ticari ilişkiler ise doğal olarak AB ile SSCB arasında yapılan antlaşmalar yoluyla değil, AB üyesi ülkeler ve SSCB arasında yapılan ikili antlaşmalar ile sürmüştür.⁹ 1980'lerin ikinci yarısında Mihail Gorbaçov'un başlattığı değişim AB ile SSCB arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Bunun neticesinde taraflar 1987 yılında birbirlerini tanımışlar ve 1989 yılında bir Ticaret ve İşbirliği Antlaşması imzalamışlardır. Esas itibariyle, bu antlaşma ile taraflar arasındaki ticari ilişkiler gerçek anlamda normalleşmemiştir; ancak antlaşma, taraflar arasındaki ilişkilere yasal bir boyut kazandırması açısından önem taşımaktadır. Soğuk Savaş sona erdikten sonra SSCB'nin varisi olan büyük nükleer ve konvansiyonel silah kapasitesine, çok önemli ve zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarına, önemli stratejik konuma ve büyük güç olmanın tecrübesine sahip doğu komşusu Rusya ile ilişkileri geliştirerek karşılıklı bağımlılığı artırmak AB'nin en önemli öncelikleri arasında yer almıştır.¹⁰ Böylece, AB, Rusya'nın üye ülkelere yönelik olası askeri tehditlerinin ortadan kalkacağını ve yumuşak güvenlik tehditleri konusunda bu ülke ile işbirliği yapılması fırsatı doğacağını düşünmüştür.

Ortaya çıkan yeni konjonktürde ilişkileri geliştirebilmek amacıyla taraflar arasında 1994 yılında Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması (OİA) imzalanmıştır. Çeçenistan sorunu nedeniyle 1997 yılında yürürlüğe girebilen OİA'da işbirliğinin geliştirilmesi için öngörülen alanlar şunlardır: insan hakları ve demokrasi ilkeleri çerçevesinde siyasi diyalog; mal ve hizmet ticareti; yatırımlar; mali ve yasal işbirliği; bilim ve teknoloji; eğitim; enerji; nükleer teknoloji ve uzay teknolojisinde işbirliği; çevre; ulaştırma; kültür; yasadışı faaliyetler ile ortak mücadeledir. OİA'nın ekonomik işbirliği boyutu göz önünde bulundurulduğunda taraflar arasında ileride bir serbest ticaret bölgesi kurulması için gerekli koşulların yaratılmasına çalışılacağı ifade edilmiştir.¹¹ OİA, AB'nin SSCB'nin dağılmasının ardından varisi olarak

⁹ Jackie Gower, "The EU and Russia", Jackie Gower (der.), **The European Union Handbook**, Londra, Fitzroy Dearborn Publishers, 2002, s. 326.

¹⁰ Galym Zhussipbek, "Avrupa Birliği ile Rusya Arasındaki 'Stratejik Ortaklığın' Analizi", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 7, No 25, 2011, s. 48.

¹¹ European External Action Service, "Partnership and Co-operation Agreement", http://eeas.europa.eu/russia/docs/index_en.htm (23 Ocak 2014).

kurulan Rusya ile olan ilişkilerini resmileştirmiştir.¹² Ayrıca, OAI'nin taraflar arasındaki ilişkilerin resmi çerçevesi olması nedeniyle karşılıklı bağımlılığın gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Rusya'nın Aralık 1994'te Çeçenistan'a karşı başlattığı savaş, AB-Rusya ilişkilerinde önemli sorunlara neden olmuştur. Ayrıca, 1998 yılında Rusya'da başlayan ekonomik kriz AB tarafında büyük bir endişe yaratmıştır. İlişkilere ivme kazandırmak isteyen AB, stratejik ortaklığın geliştirilmesi hedefiyle ilk "ortak strateji"sini (*common strategy*) 1999 yılında Rusya için kabul etmiştir. Ortak stratejinin kabul edilmesinde iki stratejik amaç güdülmüştür. Birinci amaç, demokratik ilkelerin uygulamaya konulduğu, işleyen bir serbest piyasa ekonomisine sahip bir Rusya yaratmaktır. İkinci amaç, Avrupa'nın istikrarını sağlamak, ortak güvenlik tehditlerine karşı işbirliğini geliştirmek ve küresel güvenliği desteklemektir.¹³ OAI ve Ortak Strateji arasında çok küçük farklılıklar bulunmaktadır. İki belge arasındaki temelde yaklaşımdan kaynaklanan bir farklılık söz konusudur. Bu kapsamda, OAI ile esas itibarıyla taraflar arasında aşamalı bir şekilde bir serbest ticaret bölgesinin kurulması öngörülürken, ortak strateji ise sadece ekonomik işbirliğini değil siyasi işbirliğini de içermektedir.¹⁴ Ancak, AB ve Rusya'nın stratejik ortaklığa yönelik yaklaşım farklılıkları ve AB'nin ortak bir dış politika uygulayamaması nedenleriyle günümüze uzanan süreçte stratejik ortaklığa geçilememiştir.¹⁵

1999 yılında AB'nin Rusya için bir ortak strateji benimsemesine rağmen, taraflar arasındaki ilişkilerin 2000'li yılların başlarında sorunlu olarak nitelendirilmesi artık olağan bir durum haline gelmiştir.¹⁶ Bunda, özellikle, Rusya'nın insan hakları sorunları, askeri kapasitesini artırma faaliyetleri, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'daki yeni üyelerine baskı politikaları uygulaması ve Vladimir Putin tarafından benimsenmiş olan "devlet kapitalizmi" modeli nedeniyle Avrupalı şirketlerin özellikle enerji olmak üzere Rusya'daki stratejik sektörlere yatırım yapmasının engellenmesi etkili faktörler olmuştur.¹⁷ Mart 2003'te AB, 2004 yılındaki genişlemenin getireceği fırsatları değerlendirmek ve zorluklar ile mücadele etmek amaçlı "Daha Geniş Avrupa- Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımız İle İlişkiler

¹² Dicle Korkmaz, **Rusya Federasyonu- Avrupa Birliği İlişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 81.

¹³ **Ibid.**, s. 26.

¹⁴ **Ibid.**, s. 35.

¹⁵ Bu konuda detaylı bir inceleme için bkz., **Ibid.**, s. 20- 62.

¹⁶ Hiski Haukkala, "A Problematic Strategic Partnership", Paris, EU Institute for Security Studies, Occasional Paper, No 46, 2003.

¹⁷ Zhussipbek, **op.cit.**, s. 62- 63.

İçin Yeni Bir Çerçeve” adını taşıyan bir belge ile yeni bir bölgesel politika olan Avrupa Komşuluk Politikası’nın (AKP) oluşturulmasına yönelik ilk adımı atmıştır. İki taraflılık esasına dayanan AKP, AB’nin Doğu komşularından (Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna) ve Güney komşularından (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin Yönetimi, Suriye ve Tunus) olmak üzere adaylık perspektifi taşımayan toplam 16 ülkeyi kapsamaktadır.¹⁸ Başlangıçta AB, Rusya ile olan ilişkilerini de AKP ile yürütmek istediğini açıkladıysa da, Rusya bu öneri ile söz konusu ülkeler ile eşit statüye sokulmak istendiğini düşünerek, öneriyi onur kırıcı bulmuş ve reddetmiştir.¹⁹

AKP önerisinin Rusya tarafından reddedilmesi AB ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığı somut olarak artırmak amacı taşıyan “dört ortak alan” (*four common spaces*) konseptinin kısa bir süre sonra St. Petersburg’da yapılan AB- Rusya Zirvesi’nde yaratılmasına zemin hazırlamıştır. Bu ortak alanlar şunlardır: “Ortak Ekonomik Alan” (ticaret, yatırımlar, enerji, ulaştırma, çevre ve uzay teknolojisinde karşılıklı işbirliği), “Ortak Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı” (seyahatin kolaylaştırılması, örgütlü suçlarla mücadele, gümrük bilgilerinin elektronik ortamda değişimi), “Ortak Dış Güvenlik Alanı” (nükleer silahların yayılması ve terörizme karşı mücadele, uluslararası konularda diyalogun geliştirilmesi) ve “Ortak Araştırma, Eğitim ve Kültür Alanı” (eğitim ve bilim alanlarında işbirliği, ortak değerlerin ve kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi). Ortak alanlara ilişkin eylemlerin belirlendiği ‘Yol Haritası’ ise 2005 yılında Moskova’da yapılan AB- Rusya Zirvesi’nde kabul edilmiştir. Ancak, uygulamaya konulmasından günümüze uzanan süreçte ortak alanlara ilişkin bir değerlendirme yapıldığında, ortak ekonomik alan hariç olmak üzere diğer alanlardaki işbirliğinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Karşılıklı bağımlılık esas itibarıyla ticaret, yatırımlar ve enerjide olmak üzere yalnızca ortak ekonomik alanda güçlenmiş ve tarafları birbirine mecbur kılmıştır. Örneğin, 2012 yılı sonu itibarıyla AB, Rusya’nın birinci, Rusya ise AB’nin üçüncü ticaret ortağı konumundadır. Aynı yılın sonu itibarıyla, taraflar arasındaki dış ticaret hacmi 335 milyar Avro

¹⁸ AKP ortak ülkeleri için Avrupa Komisyonu öncelikle ülke raporları yayınlamıştır. Ardından, Avrupa Komisyonu, her ülkenin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, bu ülkelerin kısa ve uzun dönemde (3- 5 yıl) yapacağı siyasi ve ekonomik reformları kapsayan eylem planları hazırlamıştır. Eylem planları hazırlanan ülkeler için Avrupa Komisyonu her yıl ilerleme raporları yayınlamaktadır. Ancak, AKP politikasını ağırdan alması nedeniyle Cezayir için ve siyasi sorunlardan dolayı Libya, Suriye ve Beyaz Rusya için bugüne kadar ülke raporları yayınlanamamış ve eylem planları da hazırlanamamıştır.

¹⁹ Rusya’nın AKP’yi reddetme nedenleriyle ilgili detaylı bir araştırma için bkz., Hiski Haukkala, Explaining Russian Reactions to the European Neighbourhood Policy, Richard G. Whitman ve Stefan Wolff (der.), **European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation, Impact**, Basingstoke ve New York, Palgrave Macmillan, 2010, s. 161- 177.

olmuştur (AB'nin Rusya'ya ihracatı 123 milyar Avro, Rusya'dan ithalatı ise 212 milyar Avro). Rusya'daki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüzde 75'ini de AB üyesi ülkelerin firmaları gerçekleştirmektedir.²⁰ Ayrıca, AB, en büyük petrol, doğal gaz, uranyum ve kömür ithalatçısı olması dolayısıyla Rusya'ya, Rusya ise bu ihracattan elde ettiği kâr nedeniyle AB'ye bağımlı bir durumdadır.

KB, dört ortak alandaki işbirliğini artırmak amacı taşımaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere ortak ekonomik alandaki işbirliğinin bir boyutu da çevre ile ilgilidir. Bu nedenden dolayı, çevrenin korunması ve nükleer güvenliğin sağlanmasına ilişkin projelerin uygulamaya konulmasını hedefleyen KBCÖ, ortak ekonomik alana dâhil edilmiştir. Sonraki bölümlerde görüleceği üzere KBCÖ, ortak ekonomik alandaki karşılıklı bağımlılığın artmasına önemli katkıda bulunmaktadır.

KB'nin Oluşumu, İçeriği ve Gelişimi

Günümüz Finlandiya'sının sınırları içinde yer alan topraklar, 13. yüzyılda İsveç Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. Yüzyıllar süren egemenliğinin ardından İsveç Krallığı 1809 yılında Finlandiya topraklarını Rus İmparatorluğu'na vermiş ve böylece Finlandiya, Rus İmparatorluğu'nun özerk bir bölgesi haline gelmiştir. Başlangıçta önemli ayrıcalıklara sahip olan bu özerk bölge, 1899 yılından itibaren Rus Çarı II. Nikolay tarafından ciddi bir şekilde baskı altına alınmıştır. Bu çerçevede, II. Nikolay, izlediği Ruslaştırma politikası ile örneğin Finliler için zorunlu askerlik hizmeti getirmiş ve Rusçayı resmi dil yapmıştır.²¹ Ekim 1917 Rus Devrimi sonrasında Finlandiya bağımsızlığını ilan etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında kuzeybatıdan gelebilecek saldırıları engellemek amacıyla SSCB, Finlandiya'yı egemenliği altına almak istemiştir. Bu hedef doğrultusunda SSCB, 1939 yılında Finlandiya'yı işgale başlamıştır. İki ülke arasında 1940 yılında sona eren Kış Savaşı (*Winter War*) sonucunda Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla esas itibariyle savaş sırasında büyük bir direniş gösteren Finlandiya, topraklarının

²⁰ European Commission, "Russia- Trade Statistics", <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf> (28 Ocak 2014); European Commission, "Trade- Russia", <<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/russia/>> (28 Ocak 2014).

²¹ Finlandiya'daki Ruslaştırma politikası hakkında detaylı bilgi için bkz., Kari Alenius "Russification in Estonia and Finland Before 1917", *Faravid*, Cilt 28, 2004, s. 181-194; Tuomo Polvinen, *Imperial Borderland: Bobrikov and the Attempted Russification of Finland, 1898- 1904*, Durham, Duke University Press, 1995; Edward C. Thaden, *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914*, Princeton, Princeton University Press, 1981.

yüzde 10'luk bölümünü (Karelya ve Salla bölgeleri ile Finlandiya Körfezi'nde bulunan birçok ada) SSCB'ye vermek durumunda kalmıştır.

Almanya'nın SSCB topraklarını işgale başlamasını fırsat bilen Finlandiya, Kış Savaşı'nda kaybettiği toprakları geri kazanmak amacıyla 1941 yılında SSCB'ye karşı saldırıya geçmiş ve böylece Devam Savaşı (*Continuation War*) başlamıştır. Ancak, Finlandiya, Alman tehlikesini bertaraf eden SSCB'nin 1944 yılındaki saldırılarına dayanamamaya atışkes antlaşması (Moskova Ateşkes Antlaşması) imzalamak zorunda kalmıştır. Ateşkes antlaşması neticesinde SSCB, Kış Savaşı'nda elde ettiği topraklardaki egemenliğini korumuş, Finlandiya'dan daha fazla toprak almış (Petsamo bölgesi ve ayrıca 50 yıllık bir süre için Sovyet donanma üssü olarak kullanılmak üzere Porkkala Yarımadası) ve 6 yıl içinde ödenmek üzere 300 milyon Dolar savaş tazminatı elde etmiştir.²² Tüm bu koşullar, 1947 yılında yapılan Paris Barış Antlaşması'nda Finlandiya tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca, Paris Barış Antlaşması ile Finlandiya, Aland Adaları'nı askerden arındırmaya ve tüm askeri gücünü sınırlandırmaya da razı olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda SSCB ile yaşanan savaşların insanı boyutu Finlandiya için oldukça ağırdır. Savaşlarda, yaklaşık 85.000 Fin ölmüş ve 50.000 Fin de sakat kalmıştır.²³

SSCB ile çatışma halinde olduğu sürece var olmasının ve ekonomik açıdan kalkınmasının mümkün olamayacağını gören Finlandiya, 1948 yılında bu ülkeyle "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" imzalamıştır. Antlaşmaya göre Finlandiya, toprakları üzerinden Almanya'nın veya bir Almanya müttefikinin SSCB'ye yönelik bir saldırı gerçekleştirilmesine askeri karşılık vererek, gerekirse SSCB'nin de desteğini alarak, engel olacaktır. Ayrıca, Finlandiya, SSCB aleyhine kurulmuş olan bir ittifaka veya koalisyona katılmayacaktır. Aynı şey, SSCB için de geçerli olacaktır. Son olarak, taraflar, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için işbirliği ve dostluk ruhu içinde çalışmayı taahhüt etmişlerdir. Finlandiya, SSCB korkusu nedeniyle 1950'li yıllarda uluslararası alanda tarafsızlık siyasetine başlamıştır. Finlandiya, tarafsızlık ve SSCB ile ekonomik, kültürel ve teknolojik ilişkileri geliştirme siyasetini Soğuk Savaş dönemi boyunca sürdürmüştür. SSCB de bu politikadan son derece memnun olmuş, hatta Finlandiya ile imtiyazlı ticaret antlaşmaları bile yapmıştır.²⁴ Dolayısıyla, Finlandiya'nın güvenlik tehditlerini engellemek amacıyla Ruslar ile karşılıklı

²² Porkkala Yarımadası 1956 yılında tekrar Finlandiya'ya geçmiştir.

²³ Fred Singleton, **A History of Finland**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 133.

²⁴ **Ibid.**, s. 138- 139 ve 143-145.

bağımlılık yaratma düşüncesi esas itibarıyla Soğuk Savaş yıllarının erken dönemlerinde başlamıştır.

Soğuk Savaş'ın 1990'lı yılların başında sona ermesi ve Orta ve Doğu Avrupa'da yer alan SSCB'nin uydu devletlerinin birbiri ardına bağımsızlıklarını kazanmaları o güne kadar tarafsızlık politikası nedeniyle AB'ye katılımı düşünmemiş olan Finlandiya için bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle, İskandinavya'da yer alan bir diğer tarafsız ülke olan İsveç'in AB'ye üyelik başvurusu Finlandiya kamuoyunda birden AB üyeliğine yönelik pozitif fikirlere güç kazandırmıştır.²⁵ Parlatmentonun da desteğini alan Finlandiya hükümeti 1992'de AB'ye üyelik başvurusu yapmış, katılım müzakereleri 12 ay gibi kısa bir sürede tamamlanmış ve Finlandiya 1995 yılı başı itibarıyla (İsveç ve Avusturya ile beraber) AB üyesi olmuştur. AB üyesi olduktan sonra da, geçmişte yaşanan sorunlar ve savaşlar nedeniyle, Finlandiya'nın Rusya'dan gelebilecek askeri güvenlik tehditlerine karşı taşıdığı korku sürmüştür. Örneğin, Rusya'nın aşırı silahlanma harcamaları nedeniyle Finlandiya Savunma Bakanı Jyri Häkämies, 2007 yılında Washington'da Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nde yaptığı bir konuşmada "Finlandiya için günümüzdeki en önemli üç güvenlik tehdidi Rusya, Rusya ve Rusya'dır" ifadesini kullanmıştır.²⁶ Diğer taraftan Finlandiya, Rusya'nın aşırı silahlanma harcamaları ve Gürcistan'ın başına gelenler nedeniyle kendi güvenliğini sağlamak amacıyla 2008 yılında NATO'ya katılım başvurusu yapabileceğini gündeme getirmiştir.²⁷ Sonrasında da Finlandiya'nın sürekli olarak NATO üyeliğini gündeme taşıması Rusya'da rahatsızlık yaratmış, hatta 2012 yılında Rus Genelkurmay Başkanı Nikolay Makarov Helsinki Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada "Finlandiya ve NATO arasındaki işbirliği Rusya'nın güvenliğine tehdittir. Finlandiya NATO üyeliği için heves etmemelidir" şeklinde bir ifade kullanarak Finlandiya'yı tehdit etmiştir.²⁸

Finlandiya, AB üyesi olduktan sonra kendi güvenliği için Birliğin Rusya ile karşılıklı bağımlılığını artırmasına yönelik yoğun çaba sarf etmeye

²⁵ Tapio Raunio ve Teija Tiilikainen, **Finland in the European Union**, London, Frank Cass, 2003, s. 22- 24.

²⁶ "Hakamies's Washington Speech Signals New Tack", **Uutiset**, 7 Eylül 2007, <http://yle.fi/uutiset/hakamiess_washington_speech_signals_new_tack/5801708> (20 Ocak 2014).

²⁷ "Gürcistan'ın Durumu Finlandiya ve İsveç'te NATO Üyelik Tartışmalarını Yeniden Canlandırdı", **EurActiv**, 1 Eylül 2008, <<http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/gurcistanin-durumu-finlandiya-ve-isvecte-nato-uyelik-tartismalarini-yeniden-canlandirdi>> (20 Ocak 2014).

²⁸ "Rus General Finlandiya'yı Tehdit Etti", **Kavkaz Center**, 6 Haziran 2012, <<http://www.kavkaz.tv/tur/content/2012/06/06/7727.shtml>> (20 Ocak 2014).

başlamıştır. Karşılıklı bağımlılığı artırmak amaçlı Finlandiya'nın en önemli girişimi, Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Santer'e KB'nin oluşturulmasına yönelik götürülen tekliftir. Finlandiya ve İsveç'in 1995 yılında üyeliklerinin gerçekleşmesi ile AB'nin yüzölçümü yüzde 33,3, nüfusu yüzde 4 oranında büyümüştür. Bunların da ötesinde AB, Rusya ile 1.300 km kara sınırına sahip olmuştur. Bundan dolayı, daha KB oluşturulmadan iki ülkenin katılımı nedeniyle esas itibarıyla AB'nin yeni bir kuzey boyutu elde ettiği söylenebilir.²⁹ Bu yaklaşım, Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Peter Stenlund tarafından da şu şekilde ifade edilmiştir: "İki İskandinav ülkesinin katılımı AB'ye doğal ve sürekli gelişen bir kuzey boyutu kazandırmış ve Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesinin önemi konusunda net bir mesaj vermiştir."³⁰ Finlandiya, AB'ye katılımının ardından bu görüşünü daha etkili bir şekilde ortaya koymuştur.

Finlandiya'nın KB'nin oluşturulması için ilk girişimi Başbakan Paavo Lipponen'in Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Santer'e Nisan 1997'de yazdığı ve içeriğinde KB'nin oluşturulması gerektiğine ilişkin düşüncelerini ifade ettiği bir mektupla gerçekleşmiştir. Lipponen'in KB'nin oluşturulmasını istemesindeki amaçları şunlardır: ekonomik, sosyal ve çevre ile ilgili güvenlik sorunlarıyla mücadele etmek; Rusya'nın Avrupa ve bölgesel yapılar ile bütünleşmesini sağlamak; AB ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırmak; kuzeyde AB'nin rolünü güçlendirmek. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için Lipponen çeşitli işbirliği alanları öngörmüştür. Bunlar sınır sorunları ile mücadele, çevrenin korunması, nükleer güvenliğin sağlanması, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, doğal kaynakların etkin bir şekilde kullanımı ve enerji arzı güvenliğinin teminidir. Kuzeyde liberal bir işbirliği modeli öneren bu mektubu olumlu karşılayan Santer, Lipponen'e KB fikrini bir sonraki Avrupa Konseyi Zirvesi'nin gündemine getireceği sözünü vermiştir.³¹ Ayrıca, Lipponen, Eylül 1997'de Finlandiya'da yapılan "Günümüzde Barents Bölgesi" adlı konferansta AB'nin ve üye ülkelerinin kuzeyde ortak hayati çıkarlarının

²⁹ Hiski Haukkala, "The Role of the Northern Dimension in Tackling the Challenges of a Growing EU Presence in Northern Europe", Finnish Institute of International Affairs, Occasional Paper Series, No. 36, 2002, s. 3.

³⁰ Carl-Einar Stalvant, "The Northern Dimension: A Policy in Need of an Institution", <http://www2.hu-berlin.de/ostseekolleg/virtual/online_pdf/paper1.pdf> (11 Mart 2012).

³¹ Anne Haglund-Morrissey, "Conceptualizing the 'New' Northern Dimension: A Common Policy Based on Sectoral Partnerships", *Journal of Contemporary European Studies*, Cilt 16, No 2, 2008, s. 204- 205.

olduğunu ifade etmiş, bundan dolayı da bu çıkarların yeni bir AB politikasına dönüştürülmesinin faydasını vurgulamıştır.³²

Finlandiya'nın KB girişimi daha fikir aşamasındayken Avrupa Parlamentosu, Almanya, İngiltere, Portekiz, Lüksemburg ve Norveç tarafından desteklenmiştir. Ancak, Avrupa Komisyonu, Fransa, İsveç, Estonya, Letonya ve Danimarka fikre şüpheyle yaklaşmıştır. Örneğin, Avrupa Komisyonu'nun temel endişesi KB'nin kurumsallaştırılmasının AB'ye getireceği mali yük olmuştur; Fransa, ABD'nin KB'de herhangi bir rol üstlenip üstlenmeyeceğini sorgulamıştır; İsveç, Doğu ve Kuzey Avrupa arasındaki işbirliğinin Baltık Denizi Devletleri Konseyi³³ kapsamında devamını tercih ettiğini ortaya koymuştur; Danimarka, son derece entegre olduğu kuzeydeki bölgesel işbirliğinde Finlandiya'nın öncü rol üstlenmesini istememiştir.³⁴ Ancak, Finlandiya, kendi çıkarlarını AB'nin çıkarları olarak göstermeyi başararak tüm bu endişeleri gidermeyi başarmıştır. Ayrıca, Avrupa Komisyonu'nun kurumsallaşmanın getireceği mali yük nedeniyle taşıdığı endişe, KB'nin var olan kurumlar kapsamında çalıştırılacağına açıklanmasıyla ortadan kalkmıştır.³⁵

Santer daha önce vermiş olduğu söz doğrultusunda Finlandiya'nın KB teklifini 12-13 Aralık 1997 tarihleri arasında Lüksemburg'da yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi'ne getirmiştir. Sonrasında, KB konusu Avrupa Konseyi'nin Kardif (15- 16 Haziran 1998), Viyana (11- 12 Aralık 1998) ve Köln (3- 4 Haziran 1999) zirvelerinde de ele alınmıştır. Bu zirvelerde AB liderleri KB'nin oluşturulması ile İskandinav bölgesinde AB'nin elde edeceği kazanımları tartışmışlar ve özellikle de AB ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığın artacağına yönelik düşüncelerini ortaya koymuşlardır. KB'nin oluşturulması konusundaki en önemli gelişme ise AB dönem başkanı olan

³² Paavo Lipponen, "The European Union Needs a Policy for the Northern Dimension", A Speech at the Barent Region Today Conference, Rovaniemi, 15 Eylül 1997.

³³ Baltık Denizi Devletleri Konseyi siyasi hedefler çerçevesinde eylem planları geliştirmek, farklı projeler üretmek ve fikir alışverişinde bulunmak amacıyla 1992 yılında kurulmuştur. Konsey'in üyeleri İsveç, Finlandiya, Norveç, Danimarka, Litvanya, Letonya, Estonya, Polonya, Almanya, Rusya, İzlanda ve Avrupa Komisyonu'dur. Konsey'in merkezi Stockholm'dadır.

³⁴ Borge Romsloe, "Finland and the Case of a Northern Dimension for the EU: Inclusion by Bargaining or Arguing?", University of Oslo, Centre for European Studies, Working Paper, No 31, Kasım 2005, s. 3 ve 16- 17.

³⁵ David Arter, "Small States Influence Within the EU: The Case of Finland's Northern Dimension Initiative", **Journal of Common Market Studies**, Cilt 38, No 5, 2000, s. 690-695; Hanna Ojanen, "How to Customize Your Union: Finland and the Northern Dimension of the EU", The Finnish Institute of International Affairs (der.), **Northern Dimensions, Yearbook of the Finnish Institute of International Affairs**, Helsinki, The Finnish Institute of International Affairs, 1999, s. 13- 26.

Finlandiya'nın Avrupa Komisyonu ile 11- 12 Kasım 1999 tarihlerinde Helsinki'de düzenlediği ve Rusya, Norveç, İzlanda, Letonya, Litvanya, Estonya ve Polonya gibi Birliğe üye olmayan ülkelerin de katıldığı Dışişleri Bakanları Konferansı'dır. Bu konferansta Rusya dahil olmak üzere tüm taraflar getireceği faydalardan dolayı KB'nin oluşturulmasına yönelik olumlu görüşlerini ortaya koymuşlardır.³⁶ Konferans, 10- 11 Aralık 1999'da dönem başkanı Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi'nde liderlerin, Avrupa Komisyonu'ndan tüm ortak ülkelere danışarak Feira'da yapılacak Avrupa Konseyi Zirvesi'ne sunulmak üzere bir Eylem Planı hazırlamasını istemesinin önünü açmıştır.³⁷

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2000- 2003 yılları arasını kapsayan ilk Eylem Planı 19- 20 Haziran 2000 tarihleri arasında Feira'da yapılan zirvede kabul edilmiştir. İlk Eylem Planında öncelikle KB'nin coğrafi alanının belirlendiği görülmektedir. Bu çerçevede, KB'nin coğrafi alanı doğu-batı doğrultusunda İzlanda ile Kuzeybatı Rusya arasını kapsamakta, kuzey-güney doğrultusunda ise Barents Denizi ve Kara Denizi'nden Baltık Denizi'nin güney kıyılarına uzanmaktadır. Eylem Planı'nın "yatay bölüm" (*horizontal part*) ve "işlevsel bölüm" (*operational part*) olmak üzere iki bölüme ayrıldığı görülmektedir. Yatay bölümde Kuzey Avrupa'nın karşılaştığı ana sorunların çevre sorunları (su ve hava kirliliği, nükleer tesislerin güvenliği, doğal gaz, petrol, madenler, ormanlar ve deniz ürünleri gibi doğal kaynakların kötü yönetimi), enerji güvenliğine yönelik problemler, sınır ötesi ticaret ve yatırımların önündeki engeller ve suç ile mücadeleyi zorlaştıran konular olduğu ifade edilmiştir. Yatay bölümde KB'nin kurumsal yapısı ve finansmanı da belirlenmiştir. Bu çerçevede, KB'nin mevcut AB enstrümanları ile yürütüleceği ifade edilmiştir. Bunlar AB'nin Rusya ile imzaladığı OAI, aday ülkeler ile imzaladığı Ortaklık Antlaşmaları, Norveç ve İzlanda ile imzaladığı Avrupa Ekonomik Alanı Antlaşması ve TACIS, PHARE/SAPARD/ISPA, INTERREG gibi bütçesinden tahsis ettiği mali yardım fonları ve TEMPUS programıdır. Dünya Bankası Grubu, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (*European Bank for Reconstruction and Development- EBRD*), Avrupa Yatırım Bankası (*European Investment Bank- EIB*), İskandinav Yatırım Bankası (*Nordic Investment Bank, NIB*) ve İskandinav Çevre Finans Kurumu (*Nordic Environment Finance Corporation- NEFCO*) yatay bölümde KB'ye finansal

³⁶ Marja Nissinen (der.), **Foreign Ministers' Conference on the Northern Dimension, Helsinki, 11-12 November 1999: A Compilation of Speeches**, Helsinki, Unit for the Northern Dimension in the Ministry for Foreign Affairs of Finland. 2000, s. 116.

³⁷ European Council, "Presidency Conclusions of the Helsinki European Council", Helsinki, 10-11 Aralık 1999, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm> (20 Ocak 2014), s. 15.

destek sağlayacak uluslararası finans kurumları (IFIs) olarak sayılmıştır. Bu kurumların yanı sıra, AB'nin mevcut fonlarıyla, ülkelerin ulusal programlarıyla ve özel sektörün sağlayabileceği maddi katkıyla KB'nin finansmanında rol alacağı ifade edilmiştir.³⁸ Sonuç olarak, yatay bölümde KB, AB'ye yeni bir kurumsal yapılanma sorunu ve ağır bir bütçe yükü getirmeyecek bir şekilde tasarlanmıştır.

Birinci Eylem Planı'nın işlevsel bölümünde ise KB için katma değeri en yüksek olması beklenen işbirliği alanları ortaya konulmuştur: altyapı (ulaştırma, enerji, telekomünikasyon); çevre ve nükleer güvenlik; eğitim (araştırmanın ve insan kaynaklarının geliştirilmesi); ticaret; adalet ve içişleri (organize suçlara karşı bölgesel işbirliği). Eylem Planında her bir işbirliği alanı için mevcut duruma ilişkin değerlendirmeler yapılmış, hedefler ve eylemler belirlenmiştir.³⁹ 2000- 2003 yılları arası dönem için bu işbirliği alanları arasında bir karşılaştırma yapıldığında, başarılı sonuçların özellikle 2001 yılında oluşturulan KBCO'nun girişimleri neticesinde çevrenin korunması ve nükleer güvenlik alanlarında elde edildiği görülmektedir. KB'nin ilk üç yılını kapsayan bu dönemde çeşitli rahatsızlıklar da yaşanmıştır. Bunlardan ilki Rusya'nın eylem planının yürürlük sürecinde sanayi potansiyelinin geliştirilmesi için daha fazla doğrudan yatırım talebinde bulunmasıdır. Rusya, ayrıca, KB'nin karar alma sürecinde güçlü AB ile karşılaştırıldığında zayıf bir aktör olarak bırakılmasından büyük rahatsızlık duymuştur. Çünkü karşılıklı bağımlılığın asimetrik bir ilişki olması durumunda taraflardan birinin diğerine tek taraflı olarak bağımlı olmakta ve siyasi etkiye açık hale gelmektedir.⁴⁰ KB'nin yürürlük sürecinde AB'nin Rusya'dan duyduğu rahatsızlık ise bu ülkenin özellikle çevre ile ilgili projelerin ortak finansmanına yönelik vermiş olduğu taahhütlerin zayıflığına ilişkindir.⁴¹

KB'nin 2004- 2006 yılları arasını kapsayan ikinci Eylem Planı 16- 17 Ekim 2003 tarihinde Brüksel'de yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi'nde kabul edilmiştir. İkinci Eylem Planında, 2004 yılındaki büyük genişlemenin getireceği sıkıntılar ve fırsatlar göz önünde bulundurularak, Rusya ile her düzeydeki etkileşimin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu çerçevede, ikinci Eylem Planı beş geniş ve öncelikli işbirliği alanı belirlemiştir: ekonomi, ticaret ve altyapı; insan kaynakları, eğitim, kültür,

³⁸ Council of the European Union, "Action Plan for the Northern Dimension with External and Cross-border Policies of the European Union, 2000- 2003", Brüksel, 14 Haziran 2000, <http://www.ndphs.org/internalfiles/File/Strategic%20political%20docs/1st_ND_Action_Plan.pdf> (20 Ocak 2014), s. 3-8.

³⁹ **Ibid**, s. 8.

⁴⁰ Arı, **op.cit.**, s. 407.

⁴¹ Haukkala, **op.cit.**, 2002, s. 9-10.

bilimsel araştırma ve sağlık; çevre, nükleer güvenlik, doğal kaynaklar; sınır ötesi işbirliği ve bölgesel kalkınma; adalet ve içişleridir.⁴²

2003- 2005 yılları arasında meydana gelen yeni gelişmeler KB'nin yeniden gözden geçirilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu yeni gelişmelerden ilki AB ile Rusya arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik girişimlerdir. AB ile Rusya arasında Mayıs 2003'te St. Petersburg'da yapılan zirvede taraflar 1997 yılında yürürlüğe giren OAI kapsamında işbirliğini geliştirmek amacıyla “dört ortak alan” konseptini kabul etmişlerdir. Buna göre, uzun vadede taraflar arasında ortak ekonomik alan, ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanı, ortak dış güvenlik alanı ve ortak araştırma, eğitim ve kültür alanının oluşturulması öngörülmüştür. Dört ortak alana ilişkin kısa ve orta vadeli amaçların ortaya konulduğu yol haritası ise 2005 yılında Moskova'da yapılan zirvede belirlenmiştir. AB'nin Rusya ile ortak alanları yaratmaktaki amacı Rusya'nın sürekli olarak dile getirdiği Avrupalılaştırma sürecinin bir nesnesi haline getirildiğine yönelik itirazlarını ortadan kaldırmak⁴³ ve bu ülkeyle somut olarak karşılıklı bağımlılığı artırmaktır. Ortak alanların yaratılmasıyla artık AB, Rusya'yı KB'nin karar alma sürecine daha fazla dahil etme ihtiyacıyla da karşılaşmıştır. 2003- 2005 yılları arasında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise 1 Mayıs 2004 tarihinde yaşanan büyük genişlemedir. AB'nin yaşamış olduğu bu en büyük genişleme dalgasında Orta ve Doğu Avrupa'dan 8 ülke (Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, Slovenya, Slovakya), Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Birliğe katılmışlardır. Dolayısıyla, AB genişlemenin getirdiği sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla politikalarını ve kurumlarını reforme etme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır.⁴⁴

Bu gelişmeleri göz önünde bulunduran Avrupa Komisyonu, 2007 yılından başlayacak bir şekilde KB'nin yeni ana hatlarını belirlediği bir kılavuz hazırlamıştır. Bu kılavuzda, KB'nin gelecekteki kapsamı ve yapısı ortaya konulmuştur. Ayrıca, Norveç ve İzlanda'nın da tam katılımıyla, Rusya ile ilişkilerin kuzeyde bölgesel/alt bölgesel/yerel seviyelerde dört ortak alandaki işbirliği kapsamında yürütülmesinin geliştirilmesine yönelik siyasi ve işlevsel bir çerçeve tasarlanmıştır. Kasım 2005'de Brüksel'de

⁴² European Commission, “The Second Northern Dimension Action Plan, 2004- 2006”, Brüksel, COM (2003) 343 Final, 10 Haziran 2003, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0343:FIN:EN:PDF>> (20 Ocak 2014), s. 3-4.

⁴³ Derek Averre, “Russia and the European Union: Convergence or Divergence”, **European Security**, Cilt 14, No 2, 2005, s. 191, 185.

⁴⁴ Ian Bache et al, **Politics in the European Union**, New York, Oxford University Press, 2011, s. 533.

yapılan KB'nin Dördüncü Bakanlar Konferansı'nda Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan bu kılavuz kabul edilmiştir. Son olarak, 24 Kasım 2006 tarihinde Helsinki'de yapılan KB Zirvesi'nde "Kuzey Boyutu Politikası Çerçeve Belgesi" ile "Kuzey Boyutu Politikası İçin Siyasi Bildirge" onaylanmış ve yeni KB 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

Yeni KB'nin eskiye kıyasla önemli bazı değişiklikler getirdiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, ilk defa AB, Rusya, Norveç ve İzlanda'nın eşit ortaklar olduğunun belirtilmesidir. KB'nin yürürlüğe girmesinden beri Rusya'nın rahatsızlığı bu politikanın AB tarafından şekillendirilmesi olmuştur.⁴⁵ Bu durum yeni KB'de değiştirilmiştir. Bu çerçevede, Kuzey Boyutu Politikası Çerçeve Belgesi'nde KB'deki işbirliği çerçevesinin ancak ortaklık ruhu ve ortak güven ile yürütülebileceği vurgulanmış ve bundan böyle KB'nin ortak sorumluluğa dayanan ortak bir proje olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶ Bu gelişmenin neticesinde Rusya hiç hoşuna gitmeyen karar uygulayıcı konumundan kurtularak, karar alıcı bir aktör haline gelmiştir.⁴⁷ Değişikliklerden ikincisi, KB'nin Norveç ve İzlanda'nın da tam katılımıyla Rusya için yaratılan ortak alanların geliştirilmesini hedefleyen bir bölgesel politika olduğunun belirtilmesidir. Bu ifadeyi somut işbirliğine çevirmek amacıyla Rusya ile daha önce yaratılmış olan ortak alanlarla uyumlu 6 öncelikli işbirliği alanı tespit edilmiştir. Bu işbirliği alanları şunlardır: ekonomi; özgürlük, güvenlik ve adalet; dış güvenlik; araştırma, eğitim ve kültür; çevre, nükleer güvenlik ve doğal kaynaklar; sosyal refah ve sağlık. Değişikliklerden sonuncusu AB, Rusya, İzlanda ve Norveç'in uzmanlarından oluşan ve yılda üç defa toplanması kararlaştırılan Yönlendirme Grubu'nun (*Steering Group*) kurulmasıdır. Diğer taraftan, politikanın uygulanması için hususi bir bütçe yeni KB için de oluşturulmamıştır. Dolayısıyla, yeni KB'nin finansmanı birinci Eylem Planında belirtilen kaynaklardan sağlanmaya devam etmiştir. Ancak, AB, daha önce KB'ye TACIS ve INTERREG gibi mali fonları ile destek sağlarken, 2007 yılının başından itibaren bunları ortadan kaldırarak yalnızca Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'nı (*European Neighbourhood and Partnership Instrument- ENPI*) kullanmaya başlamıştır.⁴⁸

⁴⁵ Pami Aalto et al, "Introduction", Pami Aalto et al (der.), **The New Northern Dimension of the European Neighbourhood**, Brüksel, Center for European Policy Studies, 2008, s. 7.

⁴⁶ European External Action Service, "Northern Dimension Policy Framework Document", <http://eeas.europa.eu/north_dim/docs/frame_pol_1106_en.pdf> (26 Mart 2012), s. 1.

⁴⁷ Clive Archer ve Tobias Etzold, "The EU's Northern Dimension: Blurring Frontiers between Russia and the EU North", **Nordeuropaforum**, No 1, 2008, s. 24.

⁴⁸ Morrissey, **op.cit.**, s. 208.

KB'nin hedeflediği işbirliği alanlarında projeler yoluyla karşılıklı bağımlılığı gerçekleştirmek üzere KBÇO'nun yanı sıra farklı tematik ortaklıklar da yaratılmıştır. Bunlar Kuzey Boyutu Kamu Sağlığı ve Sosyal Refah Ortaklığı, Kuzey Boyutu Ulaştırma ve Lojistik Ortaklığı ve Kuzey Boyutu Kültür Ortaklığı'dır. AB, 2007 yılından günümüze uzanan süreçte ENPI ile KB'nin bu tematik ortaklıklarına, özellikle de KBÇO kapsamında çevrenin korunması ve nükleer güvenlik için hazırlanan projelere önemli miktarda hibe aktarmıştır.⁴⁹

Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı

Kuzey Avrupa'da çevrenin korunmasına yönelik işbirliği çabaları esas itibarıyla Soğuk Savaş yıllarına uzanmaktadır. Finlandiya ve SSCB, Baltık Denizi'nin korunması için bilimsel işbirliğine 1970'lerde başlamıştır. 1990'lı yılların başında komünizmin çöküşünden sonra Rusya ile bölgede yer alan devletler ve diğer aktörler arasında çevrenin korunmasını amaçlayan ikili ve bölgesel işbirliği çabaları artış göstermiştir. Bu işbirliği çabalarının başarılı olanları olduğu gibi, hiçbir somut katkı getirmeyerek başarısız olanları da bulunmaktadır.⁵⁰ Başarılı girişimler arasında KBÇO çevre sorunları ile mücadelede yürüttüğü ve sonuçlandığı projeler nedeniyle özel bir öneme sahiptir.⁵¹

KBÇO, Göteborg'da 15- 16 Haziran 2001 tarihlerinde yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi'nde çevre kirliliğinin önlenmesi ve nükleer güvenliğin sağlanmasında uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. 2002 yılında çevrenin korunmasını ve enerji verimliliğinin artırılmasını amaçlayan projelere finansman sağlanması amacıyla, EBRD bünyesinde KBÇO Destek Fonu kurulmuştur. EBRD tarafından yönetilen bu fona katkı koyan aktörler AB ve KB ortak ülkeleridir. Dört ortak alanının oluşturulmasının ardından KBÇO ortak ekonomik alan içerisine dahil edilmiştir. KBÇO projeleri günümüze kadar, Beyaz Rusya için geliştirilen üç proje hariç olmak üzere, Kuzeybatı Rusya'ya yönelik olmuştur. KBÇO'nun üç organı bulunmaktadır. En önemli organ KBÇO Destek Fonu'ndan projelere hibe tahsisinin kararının verildiği İştirakçiler Meclisi'dir (*Assembly of Contributors*). Yılda bir defa toplanan Meclis, AB ve KBÇO'ya finansal destek sağlayan hükümetlerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Uluslararası finans kurumları ise Meclis'te gözlemci konumundadırlar. Yönlendirme

⁴⁹ European Commission, "Russia", <http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/russia/russia_en.htm> (28 Mart 2012).

⁵⁰ Pami Aalto et al, "Experiences of Environmental Cooperation between the Nordic Countries and Russia: Lessons Learned and the Way Forward", Pami Aalto et al (der.), **The New Northern Dimension of the European Neighbourhood**, Brüksel, Center for European Policy Studies, 2008, s. 71.

⁵¹ European External Action Service, s. 7.

Grubu, Avrupa Komisyonu, Rusya ve Kuzeybatı Rusya'da faaliyetleri bulunan uluslararası finans kurumlarının (EBRD, NIB, EIB, NEFCO, Dünya Bankası) uzmanlarından oluşmaktadır. Grubun görevi düzenli olarak toplanarak fon almak için gönderilen yeni projeleri değerlendirmek ve sonrasında bu proje başvurularını fon sağlamada esas karar alıcı organ olan Meclis'e göndermektir. KBÇÖ'nun bir diğer organı olan "Nükleer Çalışma Komitesi"nin (*Nuclear Operating Committee*) temel amacı, nükleer güvenlik ile ilgili projeleri belirlemek ve önermektir.⁵² KBÇÖ "çevre penceresi" (*environmental window*) ve "nükleer pencere" (*nuclear window*) olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Her iki pencere de çevreye ve KB bölgesinde yaşayan insanlara somut faydalar sağlama amacı taşımaktadır. KBÇÖ taraflar arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın artmasına önemli katkı sağlamaktadır.

Çevre Penceresi Kapsamındaki Projeler

Çevrenin bozulması KB bölgesindeki geniş doğal kaynaklara, zengin ile bakir ormanlara ve eşsiz biyolojik çeşitliliğe ciddi derecede zarar vermektedir. Ayrıca, düşük sıcaklıklar Baltık ve Barents denizlerini, çevrenin bozulması tehdidine daha açık bir hale getirmektedir. Bu çerçevede, esas itibarıyla Baltık Denizi daha sorundur. Çünkü düşük tuzluluk oranı ve sığ sular, Baltık Denizi'nin çevrenin bozulmasından daha çok etkilenmesine neden olmaktadır. Bunun yanında, ötrofikasyonun⁵³ bitki ve hayvan çeşitliliğini tehdit etmesi, atık su tesislerinin yetersizliğinin fosfor ile azot oranını artırması ve tarımsal atıkların yosunların aşırı büyümesine neden olması (çürüyen yosunlardan dolayı diğer canlılar oksijen sorunu yaşamaktadırlar) Baltık Denizi'nin karşılaştığı önemli sorunlardır.

KBÇÖ'nun çevre penceresi kapsamında geliştirilen projeler ile KB bölgesinde söz konusu sorunlar ile mücadeleye yönelik önemli başarılar elde edildiği görülmektedir. 2001 yılından günümüze uzanan süreçte toplam maliyeti 2.3 milyar Avro olan 4 adet proje tamamlanmış ve toplam maliyeti 83 milyar Avro olan 4 adet proje de tamamlanmaya yaklaşmıştır. Bunun yanında 21 adet proje de devam etmektedir. Tüm projelerin toplam maliyeti ise 3.3 milyar Avro'dur. Bu miktarın 123 milyon Avro'luk kısmı KBÇÖ hibesidir.

⁵² Northern Dimension Environmental Partnership, "NDEP Structure", <<http://www.ndep.org/home.asp?type=nh&pageid=6>> (10 Nisan 2012).

⁵³ Ötrofikasyon, İçdeniz ya da göl gibi su ekosistemlerinde zamanla azot, fosfor ve bitkisel besin maddelerinin artmasıdır.

Tablo 1: Çevre Penceresi Kapsamındaki Projeler

	Proje	Projeyi Esas Finanse Eden IFI	Toplam Maliyet	KBÇÖ Hibesi	Aşama
1	St. Petersburg Güneybatı Atıksu Arıtma Tesisi	NIB	193.6	5.8	Tamamlandı- çalışıyor
2	St. Petersburg Taşkın Önleme Bariyeri	EBRD	2000	1	Tamamlandı- çalışıyor
3	Kuzey St. Petersburg Atık Yakma Fırını	EBRD	90.4	6.35	Tamamlandı- çalışıyor
4	Leningrad Oblastı Belediye Programı	NIB	23.2	4	Tamamlanmaya yaklaşıyor
5	Komi Syktyvkar Belediye Hizmetleri	EBRD	31.8	6	Tamamlanmaya yaklaşıyor
6	Kaliningrad Bölgesi Isıtma Rehabilitasyonu	EBRD	21.8	7.3	Devam Ediyor
7	Archangelsk Belediye Su Hizmetleri Projesi	EBRD	25.5	8.2	Tamamlanmaya yaklaşıyor
8	Novgorod Su ve Atıksu Rehabilitasyonu	NIB	23	3	Tamamlandı
9	St. Petersburg Neva Nehri Programı	NIB	562.6	24	Devam Ediyor
10	Kaliningrad Su ve Çevre Hizmetleri	EBRD	110	10	Devam Ediyor
11	Vologda Belediye Su Hizmetleri	EBRD	20	5.18	Devam Ediyor
12	Kaliningrad Proje Uygulama Birimi	EBRD	3.8	3	Devam Ediyor
13	Sosnovyi Bor Belediye Su Hizmetleri	NEFCO	3.3	0.5	Devam Ediyor
14	Leningrad Oblastında Tavuk Çiftlikleri İçin Proje Uygulama Birimi	NEFCO	3.5	2	Devam Ediyor
15	Petrozavodsk Atıksu Yönetimi	NEFCO	32	5	Devam Ediyor
16	10 Adet Banliyö Arıtma Tesisi Rehabilitasyonu	NEFCO	16	3.75	Devam Ediyor
17	Petrozavodsk Katı Atık Yönetimi	NEFCO	8.5	1.5	Devam ediyor
18	Pskov Su/Atıksu Altyapısı Rehabilitasyonu	EBRD	27.4	6.5	Devam Ediyor

19	Murmansk Şehri Su/Atıksu Rehabilitasyonu	EBRD	30.1	6	Devam Ediyor
20	Vitebsk Atıksu Arıtma Rehabilitasyonu	EBRD	21.1	2	Devam Ediyor
21	Grodno Su/ Atıksu Arıtma Rehabilitasyonu	NIB	21.1	2	Devam Ediyor
22	Brest Su ve Atıksu Arıtma Rehabilitasyonu	NIB	18.4	2	Devam Ediyor
23	Vologda Bölgesi Isıtması	EBRD	17.8	2	Devam Ediyor
24	Gatchina Atıksu Arıtma Tesisi	NEFCO	2.5	0.39	Devam Ediyor
25	Tikhvin Atıksu Arıtma Tesisi	NEFCO	1.3	0.25	Devam Ediyor
26	Vyborg Atıksu Arıtma Tesisi	NEFCO	6.5	1.25	Devam Ediyor
27	Novgorod Bölgesi Isıtması	EBRD	23.3	1	Devam Ediyor
28	Gatchina Bölgesi Isıtması	NEFCO	4	0.5	Devam Ediyor
29	Lomonosov Bölgesi Isıtması Rehabilitasyonu	EBRD	15.2	2.5	Devam Ediyor
	TOPLAM		3.3 milyar €	123 milyon €	

Kaynak: Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı, <http://ndep.org/>

St. Petersburg Neva Nehri Programı, KBÇO'nun 24 milyon Avro tahsis ederek en fazla hibe sağladığı projedir. Toplam maliyeti 562.6 milyon Avro olan bu projeye KBÇO 2009 yılında hibe sağlamaya karar vermiştir. 2005 yılında St. Petersburg Güneybatı Atıksu Arıtma Tesisi'nin tamamlanmasıyla şehrin atıksu arıtma kapasitesi yüzde 85'e yükselmiştir. Buna rağmen, Baltık Denizi'nin ve şehrin ana su kanallarının kirlilikten daha fazla arındırılması için yaklaşık 400 belediyeden ve sanayi kanalizasyonlarından gelen atık suyun atıksu arıtma tesislerine dağıtılması sorunu giderilememiştir. Bu sorunu çözmek amacıyla uygulamaya konulan söz konusu proje ile atık suyun dağıtımını gerçekleştirecek olan Kuzey Tüneli Toplayıcısı'nın inşası amaçlanmıştır. Projenin finansmanının büyük bölümünü Rusya hükümeti (192.7 milyon Avro) ve St. Petersburg Vodokanal Şirketi (268.5 milyon Avro) karşılamıştır. Uluslararası finans kuruluşları ise projeye 60 milyon Avro kredi tahsis etmişlerdir. Bu kuruluşlardan NIB 25 milyon Avro ile başı çekerken, EBRD ve EIB 17,5 milyon Avro olmak üzere eşit miktarda kredi

vermiştir. Projeye hibe sağlayan diğer kuruluşlar EBRD Hissedarlar Özel Fonu (6 milyon Avro), İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA- 5 milyon Avro), Finlandiya Çevre Bakanlığı (6.1 milyon Avro) ve John Nurminen Vakfı'dır (300 bin Avro). 10 Ekim 2013 tarihinde açılışı yapılan Kuzey Tüneli Toplayıcısı ile St. Petersburg şehri toplam atık suyun yüzde 98.4'ünü arıtır hale gelmiştir. Böylece, Neva Nehri, Finlandiya Körfezi ve Baltık Denizi'nde kirliliğin önlenmesi açısından önemli bir başarı daha sağlanmıştır.⁵⁴

Kaliningrad Su ve Çevre Hizmetleri Rehabilitasyonu projesi, KBÇÖ'nun en çok hibe verdiği ikinci projedir. KBÇÖ bu projeye 10 milyon Avro hibe sağlamaktadır. Kaliningrad, Rusya ile sınırı olmayan, Litvanya ile Polonya arasında yer alan ve Baltık Denizi'ne kıyısı bulunan bir Rusya toprağıdır. Atıksu tesislerinin yetersizliğinden dolayı Baltık Denizi'ni en fazla kirleten bölgelerden biri Kaliningrad'dır. Özellikle Kaliningrad'ın Pregol Nehri ve Primorsk Koyu'ndaki kirlilik oranı, Baltık Deniz Hayatını Koruma Komisyonu'nun (HELCOM) koymuş olduğu seviyeden 10 kat, AB standartlarından ise 20 kat daha fazladır. Kaliningrad'ın içilebilir suyu da çok düşük kalitedir ve Dünya Sağlık Örgütü standartlarını karşılamaktan çok uzaktır. Ayrıca, bölge su tedariki sorunu yaşamaktadır. Özellikle yaz aylarında hane halkına iki saat su tedariki sağlanırken, okullar ve hastanelere su tanklar ile dağıtılmaktadır. Bu proje ile Kaliningrad'da su tedarikini ve atıksu arıtma tesislerini geliştirecek altyapı projelerine finansman sağlanması hedeflenmiştir. Toplamda 110 milyon Avro bütçesi olan projenin en büyük finansörü Rusya'dır (56 milyon Avro). Uluslararası finans kuruluşlarından EBRD (12.8 milyon Avro) ve NIB de (9.2 milyon Avro) projeye kredi sağlamıştır. KBÇÖ'nun 10 milyon Avro tutarındaki hibesinin yanı sıra projeye hibe veren diğer kurumlar ise SIDA (11.5 milyon Avro), Danimarka Çevre Koruma Ajansı (DEPA- 2.6 milyon Avro) ve NEFCO'dur (1.2 milyon Avro).⁵⁵

KBÇÖ'nun en yüksek miktarda hibe sağladığı üçüncü proje toplam maliyeti 25.5 milyon Avro olan Archangelsk Belediye Su Hizmetleri projesidir. Bu projeye KBÇÖ'nun verdiği hibe 8.2 milyon Avro'dur. Dolayısıyla, projenin toplam maliyetinin yaklaşık 1/3'ü KBÇÖ hibesi ile karşılanmaktadır. Archangelsk Oblastı Rusya'nın kuzeybatısında yer

⁵⁴ Northern Dimension Environmental Partnership, "St Petersburg Neva Direct Discharge Closure", <<http://ndep.org/projects/st-petersburg-neva-direct-discharge-closure/>> (6 Ocak 2014); Northern Dimension Environmental Partnership, "NDEP News", No 32, 2013, s. 2.

⁵⁵ Northern Dimension Environmental Partnership, "Kaliningrad Water and Environmental Services Rehabilitation", <<http://ndep.org/projects/348/>> (7 Ocak 2014).

almaktadır. Oblastın Beyaz Deniz, Kara Denizi ve Barents Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Oblast zengin doğal kaynaklara sahiptir ve farklı kollardaki sanayi tesislerini barındırmaktadır. Ancak, Oblastta altyapı yatırımları oldukça azdır ve sağlık ile çevre endişelerini giderecek yeterli bütçenin ilgili kurumlar tarafından tahsisi sağlanamamaktadır. Oblastın başkenti Archangelsk'in su ve atıksu arıtma altyapısının geliştirilmesi için Archangelsk Belediye Su Hizmetleri projesi uygulamaya konulmuştur. Proje kapsamında, ilgili alanlardaki altyapı yatırımlarına finansman sağlanmaktadır. KBÇÖ daha önce ifade edildiği üzere projeye 8.2 milyon Avro hibe vermiştir. Projeye Rusya'nın katkısı 6.1 milyon Avro, EBRD'nin sağladığı kredi 10 milyon Avro'dur. Projenin diğer hibe sağlayıcıları Lüksemburg (200 bin Avro), SIDA (600 bin Avro), İngiltere'nin Uluslararası Kalkınma Teşkilatı (DFID- 200 bin Avro) ve Finlandiya'dır (230 bin Avro).⁵⁶

KBÇÖ kapsamındaki projelerden maliyeti açısından en büyüğü 2 milyar Avro bütçesi olan St. Petersburg Taşkın Önleme Bariyeri'dir. St. Petersburg kuzeyin Venedik'i olarak bilinmektedir. 1703 tarihinde kurulan St. Petersburg alçak rakımından dolayı her yıl taşkın felaketi ile karşı karşıya kalmaktadır. Hatta son 30 yıl içinde şehir yılda iki defa taşkın felaketi yaşamıştır. Bu soruna çare bulmak amacıyla SSCB 1980 yılında taşkın önleme bariyeri yapımı çalışmasına başlamış, ancak bu proje finansman sorunu nedeniyle 1987 yılında durdurulmuştur. 1994 yılında St. Petersburg Belediyesi projeyi finanse etmesi için EBRD'ye başvurmuştur. Yapılan fizibilite çalışmalarının ardından 2000 yılında EBRD projeye finansman sağlamayı kabul etmiştir. Sonrasında Rusya'nın Taşkın Önleme Bariyeri projesinin KBÇÖ kapsamına alınması için girişimleri olumlu sonuçlanmış ve 2004 yılında projenin yapım aşaması başlamıştır. Projenin ortak finansörleri başta EBRD olmak üzere NIB ve EIB'dir. Ayrıca, Avrupa Komisyonu, Japonya, Hollanda ve İngiltere de projeye bağış sağlamıştır. Rusya'nın da projeye büyük miktarda finansal kaynak ayırdığı görülmektedir. Taşkın önleme bariyeri 31 Aralık 2011 tarihinde tamamlanarak hizmete açılmıştır. Böylece, St. Petersburg tarihi boyunca yaşadığı taşkın sorunundan kurtulmuştur.⁵⁷

⁵⁶ Northern Dimension Environmental Partnership, "Archangelsk Municipal Water Services Project", <<http://ndep.org/projects/archangelsk-municipal-water-services/>> (7 Ocak 2014).

⁵⁷ Northern Dimension Environmental Partnership, "St Petersburg Flood Protection Barrier", <<http://ndep.org/projects/st-petersburg-flood-protection-barrier/>> (6 Ocak 2014).

Nükleer Pencere Kapsamındaki Projeler

Barents Denizi, dünyada nükleer atıkların en fazla bulunduğu bölgedir. Bu durumun nedeni Kuzeybatı Rusya’da konuşlanmış olan Rusya Donanması Kuzey Filosu’nun kullanılmış nükleer yakıtları ve radyoaktif atıklarıdır. KBÇÖ nükleer penceresinin amacı Kuzey Filosunda yer alan ve farklı sökülme aşamalarında olan nükleer gemilerin ve denizaltıların yaratmış olduğu nükleer kirliliğin önlenmesidir. Bu amaçla geliştirilen ve kabul edilen projelerin tüm finansmanı EBRD tarafından yönetilen KBÇÖ Destek Fonu tarafından hibe yoluyla karşılanmaktadır.⁵⁸ Günümüze kadar KBÇÖ’nun uygulamaya konulan 10 adet projeye toplamda (bu projelerin yarısı tamamlanmış, diğer yarısı yürürlük aşamasındadır) sağlamış olduğu hibe 163.31 milyon Avro’dur. Bu miktar KBÇÖ çevre penceresindeki projelere verilen hibeden (123 milyon Avro) daha yüksektir.

Tablo 2: Nükleer Pencere Kapsamındaki Projeler

	Proje	Hibenin Onaylandığı Tarih	Projeyi Yürüten Kuruluş	KBÇÖ Hibesi	Aşama
1	Stratejik Master Planı 2. Aşama	05.08.2005	EBRD	7 milyon avro	Tamamlandı
2	Lapse FTB (Floating Technical Base) İçin Düzenleyici Destek	11.05.2011	EBRD	1.54 milyon avro	Devam Ediyor
3	Gremikha’da Acil Projeler	05.08.2005	EBRD	7 milyon Avro	Tamamlandı
4	Murmansk Bölgesi Radyasyon İzleme ve Acil Müdahale Sistemi	05.08.2005	EBRD	5.1 milyon Avro	Tamamlandı
5	Andreeva Koyu’ndaki Bina No.5’in Tasfiyesi	26.10.2011	EBRD	4.24 milyon Avro	Devam Ediyor
6	Lapse FTB’nin Sökülmesi	11.05.2011	EBRD	53 milyon Avro	Devam Ediyor
7	Papa-Class Denizaltısının Yakıtının Boşaltılması	26.10.2011	EBRD	12.45 milyon Avro	Devam Ediyor
8	Andreeva Koyu Kullanılmış Nükleer Yakıt Taşıma Sistemi	11.05.2011	EBRD	55 milyon Avro	Devam Ediyor
9	Archangelsk Bölgesi Radyasyon İzleme ve Acil Müdahale Sistemi	05.06.2008	EBRD	5.1 milyon Avro	Tamamlandı
10	NIIAR (Atom Reaktörleri Araştırma Enstitüsü) Depolama Tesisi	11.05.2011	EBRD	11.87 milyon Avro	Tamamlandı
	TOPLAM			163.31 milyon €	

Kaynak: Kuzey Boyutu Çevre Ortaklığı, <http://ndep.org/>

⁵⁸ EBRD, “NDEP and EU’s Northern Dimension Initiative”, <<http://www.ebrd.com/pages/sector/nuclearsafety/ndep.shtml>> (8 Ocak 2014); Northern Dimension Environmental Partnership, “Nuclear Challenges”, <<http://ndep.org/about/overview/#nuclear-challenges>> (8 Ocak 2014).

KBÇO Destekleme Fonu tarafından en yüksek miktardaki hibe Andreeva Koyu Kullanılmış Nükleer Yakıt Taşıma Sistemi projesine verilmiştir. Bu projeye Fonun tahsis ettiği hibe 55 milyon Avro'dur. Andreeva Koyu'nda bulunan Bina No.5 nükleer denizaltıların reaktörlerinden boşaltılan kullanılmış nükleer yakıtlar için ıslak depolama tesisi olarak kullanılmıştır. 1980'lerde Bina No.5'in depolama havuzlarında sızıntılar meydana geldiğinde, depolanan bu kullanılmış nükleer yakıtlar acilen hemen yakındaki üç kuru depolama tesisine taşınmıştır.⁵⁹ Ancak, sonrasında kuru depolama tesisindeki ünitelere su girmiş ve birçok depolama hücrelerini su basmıştır. Ayrıca, yapılan su analizlerinde depolama ünitelerinden zemine sızıntı meydana geldiği tespit edilmiştir. Projenin amacı Andreeva Koyu'ndaki bu zarar gören kuru depolama tesislerindeki kullanılmış nükleer yakıtların Rusya'nın büyük nükleer sanayi tesislerinin bulunduğu Chelyabinsk Bölgesi'ndeki Mayak Sanayi Kompleksi'ne taşınmasıdır.

KBÇO nükleer penceresi kapsamındaki bir diğer prestijli proje Lapse gemisinin sökülmesine yöneliktir. Lapse gemisinin yapımına SSCB tarafından kargo taşıması amacıyla 1934 yılında başlanmıştır. Ancak, Soğuk Savaş koşulları altında Lapse, SSCB'nin Lenin isimli ilk nükleer güçlü buzkıran gemisine yakıt hizmeti sağlaması amacıyla 1958 yılında yeniden tasarlanmıştır. İlerleyen yıllarda Lapse, Arktika ve Sibir isimli diğer nükleer güçlü buzkıranlara da yakıt ikmali sağlamıştır. 1990 yılında resmi olarak hizmet dışına alınan Lapse, depolama bölümleri kullanılmış nükleer yakıt ve radyoaktif atıklar içermesine rağmen Murmansk Limanı'na bağlanmıştır. Bir süre sonra ise nükleer güvenlik açısından önemi dikkate alınarak, Lapse gemisinin sökülerek, içindeki nükleer kalıntının boşaltılması çalışmalarına başlanmıştır. Ancak, işlemi gerçekleştiren Murmansk Gemcilik Şirketi 1994 yılında finansman bulma sorunu nedeniyle çalışmasını durdurmuştur. KBÇO, Barents Denizi ve bölge halkı açısından büyük bir risk oluşturan Lapse'nin sökülerek içindeki nükleer kalıntının boşatılması için 2011 yılında bu projeye 53 milyon Avro hibe sağlamıştır. Sonrasında çalışmalar başlamış ve Eylül 2012'de Lapse gerekli işlemlerin gerçekleştirilmesi için Murmansk

⁵⁹ Kullanılmış nükleer yakıtların geçici (ara) depolanmasında günümüzde iki teknoloji mevcuttur. Bunlar ıslak depolama ve kuru depolamadır. Islak Depolamada, kullanılmış nükleer yakıtlar genellikle reaktör alanı içerisinde bulunan havuzlarda muhafaza edilir. Bu yöntemde havuzlarda bekletilen yakıtlar su sirkülasyonu ile soğutulur. Kuru depolamada, kullanılmış nükleer yakıtlar reaktör alanı içerisinde ya da özel olarak tahsis edilen tesislerde havalandırma sistemi ya da doğal hava sirkülasyonu ile soğutulan varillerde muhafaza edilir. Hasan Saygın, "Türkiye'nin Nükleer Yakıt Döngüsüne İlişkin Stratejisi", Sinan Ülgen (der.), **Nükleer Enerjiye Geçişte Türkiye Modeli -II**, Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi, Rapor, 2012, <<http://www.edam.org.tr/Media/Files/99/edamraporu2012.pdf>> (10 Ocak 2014), s. 97, 109.

Limanı'ndan Kola Yarımadası'ndaki Nerpa Donanma Tersanesi'ne götürülmüştür. Projenin sonlandırılması için çalışmalar devam etmektedir.⁶⁰

K-222 nükleer denizaltısının yakıtının boşaltılması, KBÇO'nun nükleer penceresi kapsamındaki önemli projelerden biridir. 2011 yılında başlanan ve halen devam etmekte olan projeye KBÇO 12.45 milyon Avro hibe tahsis etmiştir. Nükleer denizaltılar nükleer reaktörün ürettiği elektrik enerjisi ile çalışmaktadır. Nükleer denizaltılar klasik (konvansiyonel) denizaltılardan farklı olarak aylarca su yüzeyine çıkmadan denizaltında kalabilmektedir. Tarihteki ilk nükleer denizaltı, ABD tarafından 1955 yılında denize indirilen USS Nautilus (SSN-571) adlı denizaltıdır. Yüzeye çıkmadan dört ay seyir yapabilen bu denizaltı, en yüksek olarak saatte 20 deniz mili hız yapabilecek şekilde tasarlanmıştır. ABD'nin nükleer denizaltı geliştirme faaliyetlerine 1950'lerde SSCB de katılmış, 1958 yılında ilk Sovyet nükleer denizaltısı November SSN denize indirilmiştir. Soğuk Savaş döneminde SSCB ve ABD arasındaki silahlanma yarışının önemli güç göstergelerinden biri de nükleer denizaltı üretimi alanında yaşanmıştır. Sovyet donanmasındaki nükleer denizaltılar arasında, NATO tarafından Papa-Class denizaltısı olarak tanımlanan ancak asıl adı K-222 (1978 yılına kadarki adı K-162) olan denizaltı sürati nedeniyle ayrı bir yere sahip olmuştur. Saatte en yüksek 44.7 deniz mili (82.8 km/s) yapabilecek şekilde tasarlanan K-222, 1963 yılında suya indirilmiş ve 1969 yılında donanmadaki görevine başlamıştır. K-222'nin aşırı hızının sonuçları ise gövdesinde oluşan zararlar ve çıkardığı aşırı ses olmuştur. 1989 yılında K-222 Rus donanmasının envanterinden çıkarılmıştır. KBÇO'nun sağladığı hibe ile yürütülen projeye, K-222'nin kullanılmış nükleer yakıtının boşaltılması amaçlanmaktadır.

Sonuç

AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikadaki önceliklerinden biri Rusya ile karşılıklı bağımlılığı birçok alanda yapılacak işbirliği neticesinde geliştirmek olmuştur. AB'nin Rusya ile karşılıklı bağımlılığı

⁶⁰ Mustafa Kashka, "Comprehensive Dismantlement of the Lapse Technical Floating Base", Paper Presented to CEG Workshop "Dismantlement of Nuclear Service Ships and Surface Vessels with Nuclear Power Installations", 24-26 Mayıs 2005, Murmansk, Rusya Federasyonu, <http://www.iaea.org/OurWork/ST/NE/NEFW/CEG/documents/ws052005_11E.pdf> (13 Ocak.2014); Northern Dimension Environmental Partnership, "Decommissioning of the Lapse FTB", <<http://ndep.org/projects/decommissioning-of-the-lapse-floating-maintenance-base/>> (13 Ocak 2014); The Bellona Foundation, "Lapse Nuclear Waste Storage Ship Endangering Murmansk for Decades Finally Headed for Dismantlement", 12 Eylül 2012, <<http://bellona.org/news/arctic/russian-nuclear-icebreakers-fleet/2012-09-lapse-nuclear-waste-storage-ship-endangering-murmansk-for-decades-finally-headed-for-dismantlement>> (13 Ocak 2014).

geliştirmek istemesindeki temel amaçları Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde kıtaya yöneltebileceği olası askeri tehditleri engellemek ve Avrupa'yı giderek daha fazla tehdit eden terörizm, yasa dışı göç, silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi yumuşak güvenlik sorunlarıyla mücadelede Rusya ile işbirliği yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda AB, 1994 yılında Rusya ile OAI'yi imzalamıştır. 1999 yılında ise Rusya'ya yönelik bir ortak strateji kabul ederek, bu ülke ile ilişkilerini stratejik ortaklık temelinde güçlendirmek istemiştir. Ancak, bu girişimlere rağmen taraflar arasındaki ilişkiler Rusya'nın insan hakları sorunları, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yaptığı baskı ve devlet kapitalizmi gibi nedenlerden dolayı istenilen gelişimi gösterememiştir. AB'nin Rusya'yı AKP kapsamına almak istemesi de, Rus hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bunun ardından, 2003 yılında, ilişkileri somut anlamda karşılıklı bağımlılığa taşıma hedefi taşıyan dört ortak alan konsepti yaratılmıştır. Ancak, ortak alanlar ile gerçekleştirilmek istenen karşılıklı bağımlılık ortak ekonomik alanda yaşanan pozitif gelişmeler haricinde sınırlı kalmıştır. Ortak ekonomik alandaki karşılıklı bağımlılığı güçlendiren işbirliği alanları ise ticaret, yatırımlar ve enerji olmuştur. Özellikle, AB'nin enerji ihtiyacı, Rusya'nın ise enerji satışından sağladığı kâr tarafları birbirine muhtaç kılmıştır. Dolayısıyla, günümüzde AB-Rusya karşılıklı bağımlılığı temelde ekonomiye dayanan bir karşılıklı bağımlılık ilişkisidir.

AB ve Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığın artışına katkı koyan faktörlerden biri de ortak ekonomik alanın kapsamında yer alan KBÇO'dur. Kurulduğu 2001 yılından günümüze uzanan süreçte, KBÇO bünyesinde çevrenin korunması ve nükleer güvenliğin sağlanmasına yönelik geliştirilen önemli projeler taraflar arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın artışına katkı koymaktadır. KBÇO çevre penceresinde geliştirilen 29 adet projenin toplam maliyeti 2.3 milyar Avrodur. Bu tutarın 123 milyon Avroluk bölümü KBÇO tarafından hibe olarak verilmiştir. Nükleer penceredeki projelerin finansmanın tamamı ise KBÇO tarafından verilen hibeler ile karşılanmaktadır. KBÇO'nun bu alanda geliştirilen 10 adet projeye verdiği hibenin tutarı 163.31 milyon Avrodur.

Çevre penceresinde Beyaz Rusya için yürütülen 3 adet proje hariç olmak üzere, KBÇO'nun diğer tüm projeleri Kuzeybatı Rusya'da yürütülmektedir. Dolayısıyla, çevrenin korunması ve nükleer güvenliğin sağlanmasına yönelik verilen hibeler ve krediler, bu alanlara fazla mali kaynak harcamak istemeyen Rusya için önemli bir fırsattır. AB içinse ekonomik karşılıklı bağımlılığa yaptığı katlı nedeniyle Rusya ile KBÇO çerçevesinde yapılan işbirliğinin devamı önem taşımaktadır. Tarafların sağlamış olduğu bu faydalardan dolayı gelecekte KBÇO kapsamında yeni projelerin kabul edilerek uygulamaya konulacağı öngörülebilir.

Kaynakça

- “Gürcistan’ın Durumu Finlandiya ve İsveç’te NATO Üyelik Tartışmalarını Yeniden Canlandırdı”, **EurActiv**, 1 Eylül 2008, <<http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/gurcistanin-durumu-finlandiya-ve-isvecte-nato-uyelik-tartismalarini-yeniden-canlandirdi>> (20 Ocak 2014).
- “Hakamies’s Washington Speech Signals New Tack”, **Uutiset**, 7 Eylül 2007, <http://yle.fi/uutiset/hakamiess_washington_speech_signals_new_tack/5801708> (20 Ocak 2014).
- “Rus General Finlandiya’yı Tehdit Etti”, **Kavkaz Center**, 6 Haziran 2012, <<http://www.kavkaz.tv/tur/content/2012/06/06/7727.shtml>> (20 Ocak 2014).
- Anne Haglund-Morrissey, “Conceptualizing the ‘New’ Northern Dimension: A Common Policy Based on Sectoral Partnerships”, **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt 16, No 2, 2008.
- Borge Romsloe, “Finland and the Case of a Northern Dimension for the EU: Inclusion by Bargaining or Arguing?”, University of Oslo, Centre for European Studies, Working Paper, No 31, Kasım 2005.
- Carl-Einar Stalvant, “The Northern Dimension: A Policy in Need of an Institution”, <http://www2.hu-berlin.de/ostseekolleg/virtual/online_pdf/paper1.pdf> (11 Mart 2012).
- Clive Archer ve Tobias Etzold, “The EU’s Northern Dimension: Blurring Frontiers between Russia and the EU North”, **Nordeuropaforum**, No 1, 2008.
- Council of the European Union, “Action Plan for the Northern Dimension with External and Cross-border Policies of the European Union, 2000- 2003”, Brüksel, 14 Haziran 2000, <http://www.ndphs.org/internalfiles/File/Strategic%20political%20docs/1st_N_D_Action_Plan.pdf> (20 Ocak 2014).
- David Arter, “Small States Influence Within the EU: The Case of Finland’s Northern Dimension Initiative”, **Journal of Common Market Studies**, Cilt 38, No 5, 2000.
- Derek Averre, “Russia and the European Union: Convergence or Divergence”, **European Security**, Cilt 14, No 2, 2005.
- Dicle Korkmaz, **Rusya Federasyonu- Avrupa Birliği İlişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- EBRD, “NDEP and EU’s Northern Dimension Initiative”, <<http://www.ebrd.com/pages/sector/nuclearsafety/ndep.shtml>> (8 Ocak 2014).

- Edward C. Thaden, **Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914**, Princeton, Princeton University Press, 1981.
- European Commission, “Russia”, <http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/russia/russia_en.htm> (28 Mart 2012).
- European Commission, “Russia- Trade Statistics”, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf> (28 Ocak 2014).
- European Commission, “The Second Northern Dimension Action Plan, 2004-2006”, Brüksel, COM (2003) 343 Final, 10 Haziran 2003, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0343:FIN:EN:PDF>> (20 Ocak 2014).
- European Council, “Presidency Conclusions of the Helsinki European Council”, Helsinki, 10-11 Aralık 1999, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACF_A4C.htm> (20 Ocak 2014).
- European External Action Service, “Northern Dimension Policy Framework Document”, <http://eeas.europa.eu/north_dim/docs/frame_pol_1106_en.pdf> (26 Mart 2012).
- European External Action Service, “Partnership and Co-operation Agreement”, <http://eeas.europa.eu/russia/docs/index_en.htm> (23 Ocak 2014).
- Fred Singleton, **A History of Finland**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Galym Zhussipbek, “Avrupa Birliği ile Rusya Arasındaki ‘Stratejik Ortaklığın Analizi’”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 7, No 25, 2011.
- Hanna Ojanen, “How to Customize Your Union: Finland and the Northern Dimension of the EU”, The Finnish Institute of International Affairs (der.), **Northern Dimensions, Yearbook of the Finnish Institute of International Affairs**, Helsinki, The Finnish Institute of International Affairs, 1999.
- Hans Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, Knopf, 1985.
- Hasan Saygın, “Türkiye’nin Nükleer Yakıt Döngüsüne İlişkin Stratejisi”, Sinan Ülgen (der.), **Nükleer Enerjiye Geçişte Türkiye Modeli -II**, Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi, Rapor, 2012, <<http://www.edam.org.tr/Media/Files/99/edamraporu2012.pdf>> (10 Ocak 2014).
- Hiski Haukkala, “A Problematic Strategic Partnership”, Paris, EU Institute for Security Studies, Occasional Paper, No 46, 2003.

- Hiski Haukkala, Explaining Russian Reactions to the European Neighbourhood Policy, Richard G. Whitman ve Stefan Wolff (der.), **European Neighbourhood Policy in Perspective: Context, Implementation, Impact**, Basingstoke ve New York, Palgrave Macmillan, 2010.
- Hiski Haukkala, “The Role of the Northern Dimension in Tackling the Challenges of a Growing EU Presence in Northern Europe”, Finnish Institute of International Affairs, Occasional Paper Series, No. 36, 2002.
- Ian Bache et al, **Politics in the European Union**, New York, Oxford University Press, 2011.
- Jackie Gower, “The EU and Russia”, Jackie Gower (der.), **The European Union Handbook**, Londra, Fitzroy Dearborn Publishers, 2002.
- Kari Alenius “Russification in Estonia and Finland Before 1917”, **Faravid**, Cilt 28, 2004.
- Marja Nissinen (der.), **Foreign Ministers’ Conference on the Northern Dimension, Helsinki, 11-12 November 1999: A Compilation of Speeches**, Helsinki, Unit for the Northern Dimension in the Ministry for Foreign Affairs of Finland, 2000.
- Mustafa Kashka, “Comprehensive Dismantlement of the Lepse Technical Floating Base”, Paper Presented to CEG Workshop “Dismantlement of Nuclear Service Ships and Surface Vessels with Nuclear Power Installations”, 24-26 Mayıs 2005, Murmansk, Rusya, <http://www.iaea.org/OurWork/ST/NE/NEFW/CEG/documents/ws052005_11E.pdf> (13 Ocak.2014).
- Northern Dimension Environmental Partnership, “Archangelsk Municipal Water Services Project”, <<http://ndep.org/projects/archangelsk-municipal-water-services/>> (7 Ocak 2014).
- Northern Dimension Environmental Partnership, “Decommissioning of the Lepse FTB”, <<http://ndep.org/projects/decommissioning-of-the-lepse-floating-maintenance-base/>> (13 Ocak 2014).
- Northern Dimension Environmental Partnership, “Kaliningrad Water and Environmental Services Rehabilitation”, <<http://ndep.org/projects/348/>> (7 Ocak 2014).
- Northern Dimension Environmental Partnership, “NDEP News”, No 32, 2013.
- Northern Dimension Environmental Partnership, “NDEP Structure”, <<http://www.ndep.org/home.asp?type=nh&pageid=6>> (10 Nisan 2012).
- Northern Dimension Environmental Partnership, “Nuclear Challenges”, <<http://ndep.org/about/overview/#nuclear-challenges>> (8 Ocak 2014).

- Northern Dimension Environmental Partnership, “St Petersburg Flood Protection Barrier”, <<http://ndep.org/projects/st-petersburg-flood-protection-barrier/>> (6 Ocak 2014).
- Northern Dimension Environmental Partnership, “St Petersburg Neva Direct Discharge Closure”, <<http://ndep.org/projects/st-petersburg-neva-direct-discharge-closure/>> (6 Ocak 2014).
- Paavo Lipponen, “The European Union Needs a Policy for the Northern Dimension”, A Speech at the Barent Region Today Conference, Rovaniemi, 15 Eylül 1997.
- Pami Aalto et al, “Introduction”, Pami Aalto et al (der.), **The New Northern Dimension of the European Neighbourhood**, Brüksel, Center for European Policy Studies, 2008.
- Pami Aalto et al, “Experiences of Environmental Cooperation between the Nordic Countries and Russia: Lessons Learned and the Way Forward”, Pami Aalto et al (der.), **The New Northern Dimension of the European Neighbourhood**, Brüksel, Center for European Policy Studies, 2008.
- Robert Jackson ve Georg Sorensen, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Robert Keohane ve Joseph S. Nye, **Power and Interdependence**, New York, Longman, 3. Baskı, 2001.
- Tapio Raunio ve Teija Tiilikainen, **Finland in the European Union**, London, Frank Cass, 2003.
- Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa, MKM Yayıncılık, 6. Baskı, 2010.
- The Bellona Foundation, “Lapse Nuclear Waste Storage Ship Endangering Murmansk for Decades Finally Headed for Dismantlement”, 12 Eylül 2012, <<http://bellona.org/news/arctic/russian-nuclear-icebreakers-fleet/2012-09-lapse-nuclear-waste-storage-ship-endangering-murmansk-for-decades-finally-headed-for-dismantlement>> (13 Ocak 2014).
- Tuomo Polvinen, **Imperial Borderland: Bobrikov and the Attempted Russification of Finland, 1898- 1904**, Durham, Duke University Press, 1995.